

Bör vetenskapen bry sig om det andliga?

Dagens vetenskapliga diskurs präglas i hög grad av ett materialistiskt paradigme med ursprung i s.k. logisk positivism. Verkligheten omfattar, enligt detta synsätt, bara det materiellt mätbara. Inte minst har det fått en dominerande ställning inom populärvetenskapen och politikens definition av begreppet "vetenskapligt grundat". Det begreppet är i sin tur avgörande för vad som anses godtagbart i offentlig, eller offentligt finansierad, verksamhet. Frågan är om denna doktrinära materialism kan innebära en skadlig begränsning av tankefrihet, kunskapande och kreativitet.

Trialog Tankesmedja genomförde 2019-2020 en serie seminarier som, med medverkan av erfarna forskare, prövade det materialistiska vetenskapsparadigmets hållbarhet utifrån olika perspektiv.

Vi bearbetade också frågeställningen i vilken mån relationerna mellan vetenskap och det andliga kan te sig olika inom skilda vetenskapsområden. Frågorna prövades utifrån tre forskningsinriktningar: studiet av naturen, studiet av människan och studiet av människans skapande/kultur.

Dessa perspektiv avspeglas i de essäer som utgör den här boken.

Pär Granstedt; Från dualism till materialistisk monism

En klassisk vattendelare inom kunskapsteorin främst inom ontologin eftersom det handlar om vad som finns, står mellan dualism och monism. *Dualismen* är uppfattningen att det finns två åtskilda världar, en sinnevärld och en översinnlig. Den sinnliga världen kan utforskas med sinnenas hjälp, den översinnliga inte. Uppfattningarna om och hur människan kan skaffa sig en kunskap om den översinnliga världen varierar, från ren agnosticizm till olika religiösa eller andra vägar att komma till någon form av visshet.

En betydelsefull förespråkare för en dualistisk världssyn var Immanuel Kant (1724 - 1804). För honom utgjorde den översinnliga verkligheten, "tinget i sig", men utom räckhåll för människans iakttagelse och kunskapande. För Ludwig Wittgenstein (1889 - 1951) var verkligheten det sinnligt iakttagbara, medan värdena fanns i det översinnliga.

Monismen däremot, menar att det bara finns en värld. Detet finns dock olika uppfattningar om vad som konstituerar denna enda värld. Banbrytande för begreppet monism var Ernst Haeckel (1834-1919). Han ville utveckla en världsuppfattning "som inte vilar på dogmer, utan på vetenskapen".¹ Haeckel var en "*materialistisk monist*", som utgår ifrån att det enbart är den materiella världen, sinnevärlden, som existerar. Alla föreställningar om en andlig verklighet är illusoriska.

Rudolf Steiner (1861-1925) såg sig som en vidareutvecklare av Haeckels tankegångar, menade att det bara finns en värld men den manifesterar sig både andligt och sinnligt. Det finns inga oöverstigliga gränser mellan det andliga och det sinnliga, och därför är såväl den andliga som den sinnliga världen öppen för människans kunskapande. Man kan "utforska den andliga världen med naturvetenskaplig metod."

För Wienkretsen, som var verksam under mellankrigstiden, liksom för Haeckel, existerade bara, den sinnligt iakttagbara verkligheten. Vägen från dualismen till den materialistiska monismen var fullbordad. Olika benämningar som förekommer är "neutral monism" (myntat av Bertrand Russell), "logisk positivism" och "nypositivism".

Wienkretsen bidrog starkt till genombrottet för tanken att endast det sinnligt iakttagbara är verkligt. Dess filosofer sammanfattade 1929 själva sin "vetenskapliga världsuppfattning" i broschyren "Wissenschaftliche Weltauffassung - Der Wiener Kreis". Där framhölls det att det gemensamma för kretsens medlemmar, var tron på vetenskapen och förnuftet samt kampen mot metafysiken.

¹ Ernst Haeckels program för "Monistenbund" 1906.

Kretsen kände sig som en ny upplysningsrörelse, inbegripen i en förnuftets kamp mot antivetenskapliga krafter i samtiden.

Grundläggande för den vetenskapliga metodik som Wienkretsen utvecklade, den logiska positivismen, är verifikationsprincipen. Ett vetenskapligt faktum fastställs genom att verifieras, d.v.s. genom att det bevisas att det stämmer med verkligheten, att det är fallet. Det som också kallas *evidens*. Ett påstående som inte kan verifieras är meningslöst, "nonsens".

En etablerad metod för verifikation är logisk induktion, med rötter tillbaka till Aristoteles och med renässansfilosofen Francis Bacon som en viktig lärofader. Den går kortfattat ut på att genom tillräckligt många observationer, lämpligen genom kontrollerade experiment, konstatera att ett visst förhållande är fallet.

Den logiska positivismen och induktionen har spelat en stor roll i efterkrigstidens kunskapsteoretiska diskurs, men har också kritiserats.

Karl Popper, som var samtida med Wienkretsen, trodde inte på verifikationskriteriet eller på den induktiva metoden. Han delade Humes uppfattning, att gjorda upprepade iakttagelser inte i sig bevisar en lagbundenhet. Han ifrågasatte möjligheten till en helt förutsättningslös observation. I stället förordade han den deduktiva logiken. Där bygger man upp en hypotes genom att iaktta verkligheten och med sitt tänkande utveckla ett sannolikt orsakssammanhang eller en sannolik relation mellan olika företeelser. Denna *hypotes* måste, för att vara vetenskaplig, vara möjlig att falsifiera, d.v.s. det måste finnas nödvändiga kriterier som kan prövas. Om dessa kriterier inte är uppfyllda så är hypotesen falsifierad. Annars är den, åtminstone tills vidare, giltig.

Den tyske vetenskapsteoretikern Helmut Kiene(1952-) t ex. ifrågasatte anspråken på att man utifrån gjorda iakttagelser skall kunna dra generella slutsatser och formulera naturlagar. Han refererar bl.a. till 1700-talsfilosofen David Humes

resonemang, att upprepade iakttagelser av ett visst förlopp under vissa omständigheter inte med säkerhet innebär, att samma omständigheter leder till samma förlopp också i framtiden. Humes slutsats är att alla erfarenhetsslutledningar är ett uttryck för vana, inte förnuft. Mot detta ställer Kiene Aristoteles ursprungliga induktionsbegrepp, där iakttagelsen alltid måste bearbetas av tänkandet.

Induktion och deduktion behöver inte utesluta varandra. Det gäller att se vad metoderna kan ge svar på. Verifikation är ett sätt att, med någorlunda säkerhet, bevisa att något är fallet. Falsifikation är ett sätt att, med någorlunda säkerhet, visa att något inte är fallet. Därför måste man ifrågasätta slutsatsen att det som inte kan verifieras med kvantitativa metoder, inte är fallet, nonsens som man uttryckte det i Wienkretsen. Lika problematiskt är det förstås att hävda att allt som inte bevisats vara falskt, faktiskt existerar.

En kritik som riktas mot den logiska induktionen och liknande kvantitativa metoder är att den bjuder in till storskaliga generaliseringar. De genomsnittsvärden som denna typ av mätningar visar upp är visserligen sanna på sitt sätt, men döljer det faktum att verkligheten består av en oändlig mängd unika individer och händelser. Det var en poäng för Kiene, och beaktas som en realitet i vetenskapliga metodiker som fenomenologi, goetheanism och hermeneutik, främst inom human- och kulturvetenskaplig forskning.

Den logiska positivismen är primärt en naturvetenskaplig metod, men den har också kommit att få ett betydande inflytande på humanvetenskaperna och i någon mån också inom kulturvetenskap, och bidragit till att etablera ett materialistiskt paradigm. Kravet på "evidens" har, i många sammanhang, blivit avgörande för om något skulle kunna räknas som "vetenskapligt" eller inte, särskilt i en mer populärvetenskaplig eller politisk diskurs. Utvecklingen har bl. a. bidragit till en alltmer biologisk och mekanisk människosyn.

Det väckte en hel del uppseende när filosofen Jonna Bornemark i sin bok "Det omätbaras renässans" (2018), utifrån en grundlig filosofisk genomgång, riktade en förödande kritik mot "mätbarhetssamhället". Så här sammanfattar hon essensen i sin kritik i inledningsavsnittet (s 13):

" Mätbarhetssamhället har under moderniteten visat sig i olika skepnader. Det är grunden för den vetenskapliga revolutionen med enorma tekniska och medicinska framsteg. Men det är också grunden för såväl det kommunistiska samhället med dess övertro till rationell samhällsplanering, som kolonialismens och nazismens kalkylerande massutrotelser. Som samhällssystem lever vi nu i en kapitalistisk version, där marknadsekonomin är det överordnade perspektivet. I Sverige har mätbarhetssamhället under 2000-talet kanske framför allt utvecklats under namnet New Public Management, men det återfinns också i en reduktionistisk scientism som vill reducera allt till fysiken, kemins eller genetikens formler."

Bornemark aktualiserar fråga om politikens hopp om att kunna använda sig av "vetenskapen" som ett facit som ger definitiva svar på vad som är rätt och fel, bygger på en farlig illusion. Kanske måste vi leva med insikten att det vetenskapliga forskandet är ett sökande som aldrig blir slutfört, och beakta att verkligheten sannolikt sträcker sig långt förbi det fysiskt mätbaras gränser.